

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР · Іван ДРАЧ · Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Володимир ЛИТВИН · Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК · Френк СИСИН · Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ — заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК · Віктор БРЕХУНЕНКО · Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ · Василь ДАНИЛЕНКО · Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК · Олександр МАВРІН · Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ · Юрій МИЦИК · Всеволод НАУЛКО
Світлана ПАНЬКОВА · Руслан ПИРІГ · Валерій СМОЛІЙ
Ольга ТОДІЙЧУК · Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ · Ярослав ФЕДУРОК

Михайло
ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 3

Серія:
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
(1907 — березень 1917)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2005

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення Державного комітету
телебачення і радіомовлення України
за програмою “Українська книга”*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 3:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, кандидат історичних наук)
Світлана ПАНЬКОВА (старший науковий співробітник)

Упорядник: Світлана ПАНЬКОВА

Автор передмови та коментарів: Світлана ПАНЬКОВА

Мовна редакція текстів М.Грушевського — Варвара ШУЛЬГА

Переклад з російської статей — Іван СВАРНИК

Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК
Пояснення слів: Варвара ШУЛЬГА

Видавництво “Світ”

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-453-0 (т. 3)

© Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2005
© Передмова, коментарі, С.Панькова, 2005
© Видавництво «Світ», дизайн та художнє
оформлення, 2005

РОЗДІЛ III

СТАТТІ З НАРОДНИХ ГАЗЕТ
“СЕЛО” ТА “ЗАСІВ”
(1909–1912)

Українська народня ілюстрована газета
 для селян і робітників.

Виходять у Києві щотижня в четвор. (Ра: на місяць виходить із мер збільшення, як був № 1)
№ 4. 24 Вересня (Сентября) 1909 р.

Передплату на „СЕЛО“
 посылати в Київ, Вел. Володимирська № 28, при
 книгарні „Літературно-Наукового Вістника“
60 коп.
 До кінця року пошту 2 вер. 30 сот.
 Рукописи і донеси посылати на туж адресу. Посередникам від
 предплати 5%. *Жно одержати якийсь прилірник, не-
 зай задав про се, посилаючи передплату.*
 Нші предплатники одержують всі номерні нумери.

Що є в сім номері:

Школьна мова М. Г.— За тиждень.— Народ Дунюв П.
 Смушка.— Кінець забастовки у Швеції М. Ш.— З Хмель-
 ниччини М. Грушевською.— Штатка О. Олесь.— Старосвітсь-
 ка молятва Ів. Манджури.— Як читати книжки Ю. Сі-
 рію.— Відомості про врожай—Що про квашонце корму
 на змжу. Обдранне зерна А. Тертиченка.— Користіні
 книжки Ю.— Сміховина.— Донес.— Задятання і підпові-
 да.— Ціни на хліб.

Читачи треба винювати як як **рыба**==рыба, і як **сіни**==сѣны, **ї**==їі, **тѣ**==тѣнн, **є**==єо **мос-**
 мойс, **е**==о **тебе**==тѣбо.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА
Літературно-Науковий Вістник
 український журнал літератури, науки і громадського життя,
 під загальним проводом проф. М. Грушевського.
 Містить повісті, оповідання, драми, поезії, статі з української
 історії, літератури, суспільної економії і інших областей
 знання. Кожда книжка має 192—240 велич-х сторін.
 Редакція і головна контора: Київ, В. Володимирська 28.
 Передплата на видання київське р. 1909: на рік 8 руб.; для не-
 зможних учнів, студентів, сільських учителів, низших служа-
 щих, робітників і селян 7 руб. За шір року 4 руб. 50 к.
 Можна присилати на 1 число кождого жіс. по 1 р., шоки
 збереться повна передплата.
 Кошлати журналу за попередні роки пр дають ся по 8 руб.
 Книжки видавництва „ЛАН“: Ю. Сірій—Житє рослини; М. Ша-
 повал—Про ліс (як його роводити); Ю. Вудак—Дікі ляди;
 М. Грушевський—Про Богдана Хмельницького; Нело та Па-
 траш і вільні оповід. для дітей перекл. Ю. Сірій, Казки
 Р. Кізілінга, пер. Ю. Сірій. Всі книжки з малюваннями, кожда
 коштує 25 коп.
Книгарня „Літер.-Науков. Вістника“, в Києві В. Володимир. 28
 має на ск. а. і у. м. українські книги, картини і ноти.
 Складає бібліотечки, п. чванні від 1 карб.
Українська книгарня в Харкові, Рыба 25
 має великий вибір книжок, карток, нот і картин.

Школьна мова.

От і осінь. Починається наука в школі, а з тим
 і думки про школу випинають.
 З школою в Росії не добро, особливо з шко-
 лою сільською, народною.
 Мало тих шкіл, так що на всіх дітей не стає.
 Вчать ся у них небагато, а як що і навчаються, то і
 те часто забувають, вишюючи з школи, навіть
 писати і читати не зміють. І по числу письмен-
 них Росії стоїть на одних з останніх місць поміж
 інших країв. А між ріжними краями Росії Укра-
 їна також належить до гірших, менше освічених.
 Причини тояу кілька: мало грошей іде на
 виводні школи, мало про них дбають. А головне
 через те так туоу в них наука йде, що вчать дітей
 не українською мовою, котрою вони дома говорять
 і котру одну тільки добре розуміють.
 Що небудь незвісно, незнано можна ростолюк-
 вати тільки понятними, зрозумілими словами. Вчити

Перша сторінка народного ілюстрованого тижневика “Село”, що виходив
 у 1909–1911 роках за ініціативи М.Грушевського.
 Оформлення заголовка з мальованою заставкою художника І.Бурячка.

ГЕТЬМАН ПЕТРО ДОРОШЕНКО

Після Богдана Хмельницького настали на Україні тяжкі часи. Не знати було, куди хилитися і де шукати помочі та захисту. За Богдана Хмельницького прилучилася Україна до Московського царства. Раді були українці всею душею держатися московського царя, щоб він їх при давніх правах і порядках держав — аби правитися їм своїм виборчим ладом, виборною своєю старшиною. Та не так воно було: бояри московські хотіли свої порядки московські завести, воєводів московських по всіх городах поставити і військо московське та податки московські позаводити. А московські порядки тодішні були суворі і немилосердні. За що-небудь, за пусту провину або непослух — зараз “батогами бити нещадно”, “не жалуючи живота”, до полусмерті, у в’язницю та на муку брати, маєток на царя забирати, в Сибір засилати. Дуже того всього боялися українці. До того ж московське військо і старші військові та воєводи з українськими людьми поводитися своєвільно, як у безсудній землі, зневажали, били, знущалися, забирали силоміць всякий припас. Тому відхотілося скоро багатьом на Україні московської зверхності.

Запобігав українців польський король, щоб назад під Польщу вернулися, як перед Хмельницьким були. Обіцяв їм усяку свободу і ласку, що будуть самі собою правитися, а поляки ні в які справи українські не будуть мішатися — що буде українська автономія, як по-ученому кажуть. Гетьман Іван Виговський на те здався і зложив у Гадячі з послами королівськими таку умову, що Україна під польського короля вернеться, а буде мати своє право і військо, і старшину виборну з самих українців — буде автономія. Було це тому 250 літ, в 1658 році.

Але Польща тоді не мала сили, щоб Виговського підтримати. Люди не хотіли під короля йти, боялися, що знов на Україну вернуться польські пани, знову панщину заведуть (та так би воно й було). І з старшини багато не хотіли до Польщі приставати, боялися нової війни. І скинули з гетьманства Виговського на другий рік, відібрали від нього булаву.

А Москва кінець кінцем поділилася Україною з Польщею: що по лівий бік Дніпра (де Полтава, Ніжин, Чернігів), то мало при Москві зістатися, а що по правий бік — то при Польщі; тільки Київ, хоч на правім боці, то при Москві мав бути. Українцям дуже це не в лад було, що Україну так розрізали надвоє, поділили її, не питаючися самих українців. І дуже жалували на Москву.

Гетьманом на лівім боці був Брюховецький, підлиза такий, що вислуговувався перед Москвою. А на правім боці був другий такий підлиза Тетеря у польської руки.

Але в 1665 р. вибрало військо нового гетьмана, Петра Дорошенка, старого козака, доброго і до війни, і до ради. Він надумав з Туреччиною та Ордою кримською (що під султанською рукою була) поєднатися, так як Хмельницький. За їх поміччю хотів вирвати Правобічну Україну від поляків, Лівобічну — від московських підлиз, з'єднати в одне всю Україну та й тоді добитися від Москви, щоб українських прав і порядків не ламала, в українські справи не мішалась, а держала б під царською рукою в честі та порядку.

Гетьман Петро Дорошенко.

Туреччина взяла Дорошенка під свою охорону. Сам султан з великим військом турецьким пішов на Україну, погромив поляків, забрав Кам'янець, і так пополохав Польщу, що вона одріклася України.

Брюховецького українці лівобічні ще перед тим скинули, побили воеводів московських, попроганяли стрільців московських. Дорошенку піддалися. Вся Україна козацька була в руках Дорошенка, тільки він не в час тоді поїхав був з війська. Воеводи московські осмілилися, пішли з московським військом у Чернігівщину. І між українською старшиною в Чернігівщині завагалися деякі: подумали, що, мабуть, таки Москва гору візьме, та почали з воеводами годитися. Бояри московські не хотіли ні за що такого порядку, як Дорошенко хотів; на геть-

манство вишукували людей податливіших, щоб не дуже за свободами українськими стояли. Такого й вибрано в 1672 р. гетьманом в Лівобічній Україні, Івана Самойловича.

Пішла знову війна з Дорошенком. Поляки, хоч одріклися, не хотіли України з рук пускати. Москва собі своїх людей з Самойловичем на Дорошенка стала насилати, щоб його і з Правобічної України викурити. Дорошенко боронився, не піддавався. Але людям надокучила та нова війна і татарська поміч, що більше Україну руйнувала, як помагала. Не хотіли під султаном бути, стали тікати за Дніпро, до Самойловича, бо там, мовляв, спокійніше. Дорошенку це було найгірше. Вже він що не робив: і заказував, і чати ставив, щоб не перепускали за Дніпро, і силоміць завертав, карав, нічого не помагало. Тікали та й тікали люди за Дніпро, пустила Україна Правобічна. Зістався Дорошенко з своєю старшиною та з своїм полком козацьким серед пустки на своїй чигиринській горі. А Самойлович з московським військом раз у раз на нього походом, то сам, то полковників своїх посилав, городі забирав, людей за Дніпро переганяв. Потягнулося так кілька літ. Бачить Дорошенко — нема сили, прийдеться піддатися. Та Сірко Іван, славний кошовий запорозький¹, його відмовляв — щоб не піддавався. Держався ще Дорошенко рік і другий, як старий орел, недолею приборканий, на своїй горі. Та вже далі не сила... Як Шевченко про се вірші зложив:

Із Полісся шляхта лізе². А гетьман попович³
 Із-за Дніпра напирєє — дурний Самойлович,
 З Ромоданом мов та галіч вкрили Україну,
 Та й клюють еликомога. А ти, Чигирине!
 А ти, старий Дорошенку, запорозький брате!
 Нездужаєш чи боїшся на ворога стати?
 — “Не боюсь я, отамани, та жаль України!»
 І заплакав Дорошенко як тая дитина.
 — “Не розсиплем вражу силу, не встану я знову!
 Візьміть мої гетьманські клейноди, панове,
 Та однесіть москалеві: нехай Москва знає,
 Що гетьмана Дорошенка на світі немає.
 А я, брати запорожці, возьму собі рясу,
 Та піду поклони бити в Межигір до Спаса”*.

1676 р. піддався Дорошенко. Вимовив собі, щоб його лишити в спокої на Україні віку доживати: присяг йому на те Самойлович. Так

¹ Про нього див. в № 8*.

² Поляки на Дорошенка.

³ Самойлович був попівського роду.

у Москві дуже боялися Дорошенка і не хотіли зоставити його на Україні, а сказали їхати до Москви. Дуже того не хотів Дорошенко, та не хотіли послухати — мусив поїхати. І не пустили вже його на Україну назад. Протримали його кілька літ в Москві під доглядом, потім післали воєводою в В'ятку, а після того дали йому на прожиття село Яропольче. Тут дожив віку Дорошенко, тут вмер 1698 р. і лежить по сей день.

Могила гетьмана Петра Дорошенка.

Мов орел той приборканий без крил та без волі
Знеміг славний Дорошенко, сидячи в неволі.
Та й умер з нудьги. Остило волочить кайдани!
І забули на Вкраїні славного гетьмана*.

Не вдалося старому гетьманові добути волі і долі Україні, як бажалося, і згас він на чужині в журбі і тузі. Але Україна не забула свого вірного сина!

Оповідання його вийшли збірками під такими заголовками... — бібліографію праць письменника див.: Винниченко В. Анотована бібліографія / Упоряд., вст. ст. В.Стельмашенка. — Едмонтон, 1989.

Його писання друкуються тепер головню в “Літературно-науковім вістнику”... — див.: Літературно-науковий вістник: Показчик змісту. Том 1–109 (1898–1932) / Уклав Б.Ясінський. — Київ; Нью-Йорк, 2000. — С. 44.

Гетьман Петро Дорошенко

Вперше опублікована в газеті: Село. — 1909. — 19 листопада. — № 12. — С. 5–6. Підпис: *М.Грушевський*. Стаття написана 8 листопада 1909 р., про що свідчить запис у щоденнику М.Грушевського: «Вечером написав дві чималі статі для “Села»» (Грушевський М. *Щоденник 1904–1910 рр.* // ЦДІАУК, ф. 1235, оп.1, спр. 25, арк. 309 зв.). Друга стаття, про яку пише вчений, була опублікована в тому ж числі під назвою “Українське письменство”.

Подається за першодруком.

Історіографічний огляд праць, присвячених П.Дорошенку, див.: *Степанков В.* Постать Петра Дорошенка у висвітленні істориків // “Істину встановлює суд історії”. Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. — К., 2004. — Т. 2: Наукові студії. — С. 418–448.

с. 293 Про нього див. в № 8 — йдеться про статтю: *Грушевський М.* Могила Сірка // Село. — 1909. — 22 жовтня. — № 8. — С. 4–5.

Із Полісся шляхта лізе... Та піду поклони бити в Межигір до Спаса” — тут М.Грушевський подає витяг з поезії Т.Шевченка “Заступила чорна хмара” (*Шевченко Т.* Повне зібрання творів: У 12 т. — К., 2001. — Т. 2: Поезія 1847–1861. — С. 165).

с. 294 Мов орел той приборканий... І забули на Вкраїні славного гетьмана — Там само.

Микола Лисенко

Вперше опублікована в газеті: Село. — 1909. — 3 грудня. — № 14. — С. 5. Підпис: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

Окрім цієї статті, написаної за життя М.В.Лисенка, на десятий день після його смерті М.Грушевський подав до ЛНВ свою замітку “Возлюбленникові муз і грацій” (*Грушевський М.* Твори: У 50 т. — Львів,

З М І С Т

		с. текстів	с. ком.
<i>С.Панькова</i>			
ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО			
ПОМІЖ ДВОХ РЕВОЛЮЦІЙ (1907–БЕРЕЗЕНЬ 1917)		V	
Розділ I. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ З ПЕРІОДИЧНИХ			
ВИДАНЬ ТА ЗБІРОК (1907–1914)		1	
Наша газета		3	528
Маленьке бажання		6	531
[Лист проф. М.Грушевського до т-ва “Сокіл” у Львові в справі святкування ювілею Гадяцького трактату]		7	532
Вороги “руського народа”		8	533
Pro domo		9	535
Нова Дума і українці		11	537
Вражіння оптиміста		13	539
Українці в новій Думі		14	539
Шевченків день		16	541
Утраквізація чи розділ університету?		17	541
Меморіал Товариства до міністра освіти в справі утворення самостійного українського університету у Львові		20	543
На спомин Миколи Костомарова († 7 цвітня 1885 р.)		23	545
Польський законопроект автономії й українці		25	546
Крашаночка		27	547
Геть з рутенством!		29	547
Повернення Холмщини		33	548
Спустошене життя		35	549
До справоздання з другого засідання Українського наукового товариства в Києві		38	550
Злобна напасть		39	551
Праве українство		44	561
Святий вечір		46	563
Кінець “польської інтриги”		48	564
В оборону книги		52	566
Андрій Потоцький про українські відносини з р. 1659		55	569
Час не жде!		58	569
Початки Січі		62	574
Україна, Білорусь, Литва		65	575
Наша школа		69	577
Холмщина (Головні моменти в історії її приналежності)		74	579
За рідну школу		78	579
Невідклична справа		80	581
В університетській справі		83	581
Ще до реформи “Просвіти”		84	583
Українці		86	585
Україна і українство		130	592
З національної тематики. До питання про національно-територіальну автономію		144	593

Завдання дня	161	595
На новому шляху (З приводу думських виступів з українського питання)	163	596
Перед осінніми зборами академічної молодіжі	171	599
В обороні правди	175	601
Нові гасла	200	610
Раз добром налите серце	204	611
Чергове питання	206	614
Розділ II. ЗБІРКА СТАТЕЙ “ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ Й УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ: СТАТТІ Й ЗАМІТКИ” (1907)	211	615
Розділ III. СТАТТІ З НАРОДНИХ ГАЗЕТ “СЕЛО” ТА “ЗАСІВ” (1909–1912)	231	617
ВСТУПНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ СТАТТІ	233	
До наших читачів	233	618
В єднанні сила	235	619
Століття Фінляндії	237	619
Робітничі товариства	239	619
Про врожай	240	620
Про робочі спілки	241	620
Просвітні товариства і гуртки	243	620
Закон про свободу віри	245	620
Ще про врожай	247	620
Палення трупів	249	621
Про робітничі товариства	250	621
Про права жінок	252	621
Убожіє край!	253	621
Тіснота товариствам	254	621
На свята	255	621
Пам’ятник Шевченку	257	622
На Новий рік	258	623
Забагато свят	260	623
Хочуть скасувати козаків	261	623
Против п’янства	262	623
Як живеться газетам в Росії	264	624
Торішний урожай	265	624
Маньчжурська справа	267	624
Об’єднуються	269	624
Українське свято	271	624
Українські свята і українські будні	273	625
Нема права	274	625
Великодні з’їзди	275	626
Важна справа	277	626
З Новим роком!	278	627
До наших читачів	280	627
До наших читачів	282	628
Видавництво імені С.Ф.Грушевського	284	628
З Новим роком!	285	629
Чорна згряя	286	629
До читальників	287	629

ІСТОРИЧНІ ПОРТРЕТИ	288	
Іван Франко	288	630
Володимир Винниченко	290	630
Гетьман Петро Дорошенко	291	631
Микола Лисенко	295	631
Князь Костянтин Острозький	296	633
Гетьман Петро Сагайдачний	298	633
Вол[одимир] Антонович	301	633
Георгій Кониський	303	634
Селяни-мистці	305	634
Микола Костомаров	306	635
Марко Кропивницький	308	635
Пантелеймон Куліш	309	635
Павло Полуботок	312	637
Осип Бодяньський	316	637
Князь Роман	318	638
Іван Нечуй-Левицький	320	638
Олександр Кониський	322	639
Олександр Кістяківський	323	641
Шевченко і українська минувщина	324	641
ІСТОРИЧНІ МІСТА ТА ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ	328	
Пам'ятник Шевченку	328	642
Січ Запорозька	337	644
Могила Сірка	339	644
Київ	341	645
Болди	343	646
Олегова могила	344	646
Львів	345	646
Аскольдова могила	348	646
Ржищів	350	646
Чернігів	351	647
Перемишль	353	647
Церква св. Василя в Овручі	356	647
Луцьк	357	647
Мстиславова церква в Володимирі-Волинським	359	647
ІСТОРИЧНІ СЮЖЕТИ	361	
З Хмельниччини	361	648
Дума про Ганжу Андібера, гетьмана запорозького	364	648
Україна	366	648
Наші люди з карпатських сторін	372	648
Галицький сойм	374	649
У сибірських нетрях	378	649
Розділ IV. ЗБІРКА СТАТЕЙ “ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ І УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ” (1912)	379	649
Шкільна мова	382	651
Законопроект про учення українською мовою	383	652
Українське письменство	385	652

Не порозумнішали	388	653
Не дозволяти!	390	653
Колишня освіта і теперішня темнота	391	653
Шкільна справа в Галичині	393	653
За український університет	395	654
Промовили	397	655
За слова і букви	398	655
Великдень	401	655
Російська академія наук про українську мову	402	655
Мова українська і руська	404	656
Мова панська і мужицька	407	656
Розуміють	409	656
Інородці	411	656
Розділ V. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ ПЕРІОДУ		
ЗАСЛАННЯ (1915–БЕРЕЗЕНЬ 1917)	413	
У річницю війни	415	657
Тлінний прах	418	658
На роздоріжжі	424	661
Зайві сумніви	428	662
З українського життя	431	664
З українського життя	435	666
З українського життя	439	667
З українського життя	443	668
Новий рік	447	668
Камінь спотикання	451	669
Камінь наріжний	456	670
Про великий і малий націоналізм	461	672
Ще про великий і малий націоналізм	466	673
Як розуміти?	472	673
Кілька слів про українство	475	675
Світлій пам'яті Івана Франка	481	679
Українство і російська преса	486	681
Проголошення польської самостійності	493	683
Розширення автономії Галичини. Смерть ціс[аря] Франца-Йосифа	495	684
Незалежна Польща й автономна Галичина	503	686
На Святвечір	512	687
Перспективи нового життя	513	689
На страшний суд	521	690
Чергова справа	522	690
КОМЕНТАРІ	528	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	693	
ПОКАЖЧИК НАЗВ	741	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	755	
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ	767	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 3

Серія “Суспільно-політичні твори (1907—березень 1917)”

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>С.Довба</i>
Комп'ютерний набір і верстка	<i>А.Митник, Н.Олійник</i>
Коректори	<i>Р.Гамада, М.Ломеха, Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Здано на складання 04.04.2005. Підп. до друку 03.12.2005.

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Умовн. друк. арк. 63,85.

Умовн. фарбовідб. 64,25. Обл.-вид. арк. 56,39. Наклад 5000 прим.

Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22. Вид. № 22. Зам. 147-5.

Державне спеціалізоване видавництво “Світ” 79008 м.Львів, вул.Галицька, 21

www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Надруковано з готових діапозитивів на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м.Львів, вул.Зелена, 20

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. /Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 —

Т. 3: Серія “Суспільно-політичні твори (1907—березень 1917)”. —
2005. — 792 с.

ISBN 966-603-223-6; 966-603-453-0 (т. 3).

Третій том серії “Суспільно-політичні твори” 50-томного зібрання праць М.Грушевського хронологічно пов’язаний з попереднім томом. У ньому вміщені статті історика, друковані в періодичних виданнях від 1907 р. до початку Української революції (березень 1917 р.). Сюди увійшли публікації з “Ради”, “Діла”, “Села”, “Засіву”, “Української життя” та ін., а також низка маловідомих публіцистичних праць, виявлених під час упорядкування тому.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4 УКР)

ISBN 966-603-223-6

ISBN 966-603-453-0 (т. 3)